

PAPER DETAILS

TITLE: ANADOLUDA HIZIR GELENEGE VE HIDIRELLEZ TÖRENLERINE DAIR BIR INCELEME

AUTHORS: Kemal GÜNGÖR

PAGES: 56-72

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2158278>

ANADOLUDA HIZIR GELENEĞİ VE HİDİRELLEZ (1) TÖRENLERİNE DAİR BİR İNCELEME

Yazan

Kemal GÜNGÖR

Maarif Vekâleti Etnografı

İslâm mitolojisinde önemli bir yer tutan Hızır, Türk ve eski bir Türk yurdu olan Anadolu mitolojisi bakımından da büyük bir önemi haizdir. Bununla beraber Hızır'ın İslâmî tefsir ve anlayış dışında mahiyeti ve hususiyetleri üzerinde esaslı hemen hiçbir bilgi yoktur.

Biz bu etüdümüzle Türkler arasında uzun yüzyıllardan beri yaşayan, köklü bir geleneğe ve çeşitli törenlere sebep olan Hızır'ın mahiyeti ve men'sei ile, Türk etnolojisi bakımından çok önemli olduğuna kaniiz. Bu, bilhassa Hızır geleneğinin Türk sosyal bünyesindeki yerini ve mahiyetini incelediğimiz zaman daha iyi anlaşılacaktır.

Memleketimiz halkı arasında birçok tören ve inanmalara vesile olan Hızır geleneği baharla ilgili ve çok eski bir gelenektir. Zira, bu geleneğe ait törenler baharın girmesiyle başlar ve bahar mevsimi içinde devam eder. Resim: 1,4,5,6,7,8,9,10,11,12,13 bu vesile ile yapılan çeşitli törenleri tasvir etmektedir. Binaenaleyh Hızır geleneği mahiyeti itibariyle ve genel olarak Anadolu bahar bayramlarından biri ve belki en önemlisidir. Buna göre de bu etüd Anadolu bahar kültürüne dair bir inceleme olacaktır.

Hızır geleneğine ait törenlere ve bu husustaki halk inanmalarına geçmeden önce, Hızır kimdir? Nedir? bunu inceliyelim:

Halk arasında hayat suyu (âbı hayat) içerek ölmeliğe (ebedi hayata) mazhar olmuş ve zaman zaman —hususiyile baharda— insanlar arasında dolaşarak darda kalan ve başı sıkılanlara yardım ve iyiliklerde bulunan, tabi-

atın yeşilmesini sağlayan (2), bolluk, bereket, kısmet ve sıhhat bahşeden bir velî (Tanrı nazarında makbul, ermiş bir ulu) veya nebî (Peygamber) olduğuna inanılır. Fakat hüviyeti tam olarak bilinmemektedir. Bazıları ölmezliğe mazhar olmuş bir evliyadır (bilhassa Sofiler), bazıları enbiyadandır (İlyas peygamberle aynı olduğunu ileri sürerler ve bilhassa zahirun), birçok meziyet ve havassını göz önünde tutarak melâikededir diyenler de olmuştur.

Bu da gösterir ki Hızır, hüviyeti belli, muayyen bir şahıs değildir. Bununla beraber halk arasında ve İslâm mitolojisinde bir Hızır ve bir Hızır geleneği mevcuttur. Bu bilhassa memleketimiz halkı arasında halen kuvvetle yaşamaktadır. Hızır'ın gerçek olan bu mevcudiyetine rağmen hüviyetinin kat'i şekilde bilinmediği ve Hızır lâfzının esas isim olmayıp bir lâkap olduğu gencl olarak kabul edilen bir kanaattir. Buna rağmen onun adı ve nesebi hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.

Hızır'dan bahseden başlıca eser ve kamuslarda mevcut bilgileri şöylece hülâsa etmek mümkündür:

Firuz-âbadi (Asım Ef.) Muhit'ül-kamus tercümesi Okyanos'a göre "Hızır Ebûlabbas Nebî aleyhisselâmin adıdır. İsmi Ahmet veya Belya idi. Gezdiği yerlerin yeşil olması ile izhar ederler (3)."

Hızır hakkında oldukça derli toplu bilgi veren Tuhfe-i Hattatin de: İbni Melek'e atfen "ismi (ل.ب) Belya'dır. Ve nesebî derecesi sabiada Cenabı Nuh aleyhisselâma vas'ı olur." Bazılarına göre de ismi Oremya bini Hülya'dır ki saptı Harun'dur, denilmektedir (4).

Ş. Sami, Kamus'ül-âlâmında Hızır hakkında: "Enbiyadan olup hazreti Musa ile mü-lâkatı ve Zulkarneyn ile Zülemâta gidip Âbı hayat içtiği binaenaleyh clyevm berhayat bu-

1) Hıdırellez, Hızır İlyas'ın halk dilinde söyleniş şekli.

2) Halk arasında, Hızır'ın gezdiği yerlerin yeşillendiği, dolayısıyla yeşillik âmili olduğu inancı vardır. Halkın bu inançlarından başka bazı müellifler de Hızır'ın bu karakterinden bahsetmektedirler. Bu meyanda Firuz-âbadi —Antep'li Asım, Muhit'ül-kamus tercemesinde (Sayfa: 482) şöyle denilmektedir:

"Hızır'ı gezdiği yerlerin yemyeşil olması ile izah ederler."

3) Okyanus, (Sayfa: 482).

4) Tufe-i Hattatin (Sayfa: 192).

lunduğu meşhurdur. İsmi (إيليا) Bel-ya bini Mülkân olduğu bazı kütübü tefsirde ise de kütübü mukaddesei beni İsrailde bu isim ile bir nebi zikrolunmadığından semaya ref'i kütübü mezkûrde musarrâh olan İlyas Nebi'nin aynı olması muhtemeldir (5).

Hazreti İbrahim'in zamanında yaşamış olması ve hazreti Musa ile mülakatı hakkında olan rivayetler zamanının dahi meçhul ve muhtelifi fihi olduğunu gösteriyor." demektir.

Hüseyin Kâzım'da büyük Türk lûgatında (6):

"Hızır, Enbiya'yı kadîmeden biri ki hâlâ berhayat olduğuna ve herhangi bir sebeple nâçar kalan erbabı ihlâsın imdadına yettiğine itikat edilir." denilmektedir.

Radlof'un Türk lûgatında (7):

"Hızır bir peygamber olup Âbı hayat çeşmesinden içmiş olduğundan berhayat kalmıştır ve İlyas peygamberin aynıdır." denilmektedir.

Redhouse'de (8):

"Hızır ı — Âbıhayatı bulup içmiş ve binaenaleyh lâyemut olmuş olarak tanılan eski bir peygamberin lâkabı, mucize de yaratır. Fakat şüpheli mucip olursa derhal gayip olur.

Elias ve St. Georges ile karşılaştırılmıştır ki bunların herikisine de Hızır - İlyas derler...

Hızır İlyas günü halk telâffuzu ile Hıdırellez günü St. Georges günüdür.

Ruzuhızır — St. Georges günü — eski takvimin (R. 23 nisan) günü ki yazın başlangıcı olarak tes'îd edilir.

(Bunun Hızır yani nebatatın yeşilliği mânasına gelen kelimenin sadece bir galat: olduğu da mervidir.)

Bazıları da Hızır ile İlyas peygamberin aynı şahıs olduklarını ve Hızır kelimesinin İlyas peygamberin mahlesi olduğunu ileri sürmüşlerse de halk inanmaları ile bazı tefsir ve kur'andaki remizlerden çıkarılan mânaya göre Hızır'la İlyas ayrı ayrı şahıslardır. Ve Hızır'ın, İlyas gibi ebedî hayata mazhar olmuş bir

fikri yukarıda adı geçen literatürden başka Ahteri kebir de teyit etmektedir.

Ahteri kebirde Hızır hakkında genel olarak şöyle denilmektedir:

"Hızır'ın İskenderi Zülkarneyn ile birlikte Âb hayatı aramak maksadiyle gittiği ve zulemat içinde İskender'den ayrıldıklarını karanlıklar içinde bir müddet yürüdükten sonra bir suya vardıklarını orada yemek yemek maksadiyle oturup elini yıkayan Hızır'ın elinden bir damla suyun kızarmış olan balık üzerine damlaması ile balığın canlanıp suya dalmasından bu suyun Âbıhayat olduğunu anlıyarak içip yıkandığı ve hatta İlyas'ı da çağırıp haber verdiği ve fakat İskender'in kavuşamadığı nakledilmektedir." (9).

İslâm'ın en baş eseri kur'anda hazreti Musa ile eeyahat ve mülakatı meçhur olan ve ilmi ledünne (10) vakıf olan bir şahıstan bahsedilmektedir ki bunun tanınmış müfessirlerin kanaatine göre Hızır olduğu kuvvetle muhtemel görülmektedir.

Musa-Hızır kıssası hakkında kur'andan anlaşılan meâl şöyledir:

"Hızır kıssası:

"Hazreti Musa, birgün rabbine sual edip, 'Yareb kullarının sana en sevgilisi hangisidir?' demiş. Buyrulmuş ki 'Beni zikreden ve unutmayan', 'eh, en hâkim kulun hangisi?' demiş. Buyrulmuş ki: 'hak ile hükmeden ve hevasına uymayan', 'en âlim kulun kim?' demiş. Buyrulmuş ki 'Belki bir kelimeye rast'arım da hidayete delâlet eder veya bir felâketten kurtarır diye nasın ilmini tetebbu ile kendi ilmine zam eden' binaenaleyh Musa aleyhisselâm 'Yarab

9) Ahteri Kebir (Sayfa: 57-59) den telhisen.

10) İlmi ledün: Bir ilmi mahsustur ki Hızır'ın sahip olduğu bu sırlar ilmine ilmi bâtın da denilir. Bu hususta kamusu türki de şöyle denilmektedir: "İlmi ilâhî, esrarı suphaniye hıfayei umura vukuf ilmi ki cenabı hakka mahsus olup ancak enbiyayı izâma ilhamı buyrulmuştur." (Kamusu türki sayfa: 1238).

Bu hususta Kur'an tefsirinde de (hak dini kur'an-yeni meâlli türkçe tefsir. M.H. Yazır, sayfa: 3256-3274).

"İlmi ledünnü, cehti fikriyle istihsal olunmayıp tarafı haktan mevhibeyi mahza olan bir kuvvei kudsiyenin tecellisidir. Daha ziyade esrarı hak zımında kullanılır." denilmektedir.

5) Kamus-ül-âlâm (Cilt: III, Sayfa: 2046).

6) Cilt: II, Sayfa: 626.

7) Büyük Türk Lûgatı (Cilt: II, Sayfa: 1724).

8) Redhouse (S. J. London, 1890, Consple: 1921).

nebi veya velî olduğu ihtimali kuvvetlidir. Bu

kullarından benden âlemi var mı, bana göster' demiş. Buyrulmuş ki 'Var', 'onu nerede arayım', 'Mecmeulbahreyn'de sahire'nin yanında balığı kaybedeceğin yerde' diye tarif buyrulmuş...

"Musa Feta'sı ile yola düşer, nihayet Mecmeulbahreyni ve sahireyi arar nihayet balığı kaybederler, aradan bir müddet geçince Feta bunu Musa'ya söyler. Musa, eyvah nerede kayboldu fırsatı kaçırdık, der ve vakit kaybetmek için hemen geri dönerler. Balığın kaybolduğu yere yaklaştıklarında bir kula rastlarlar. Musa ile Feta'sı böyle bir rahmet ve ilme mazhar olmuş has bir kulu bulduklarında, Musa ona:

'Talim olunduğun ilimden rüşt için bana talim etmek üzere sana ittiba edebilir miyim?'

"O kul (Hızır), 'Sen, dedi, doğrusu benimle sabra dayanamazsın. Bunda mazursun da, çünkü vukufunun ihate etmediği şeyde nasıl sabır edersin, yani mâiyetimde birçok şeyler göreceksin ki sırrı hikmetinden haberin olmayacak. Zahirde ise iyi görünmeyecek. Sen bir sahibi şeriat olmak haysiyetiyle onları zahirdeki görünüşleriyle tecviz edemiyerek itiraz etmek lüzumunu duyacaksın.'

"Musa:

'— Beni inşaallah sabırlı bulacaksın. Hiçbir emrine âsi olmam, dedi.'

"Hızır:

'— O halde hiçbir şeyden sual etme.'

"Bunun üzerine Musa ile o kul (Hızır) beraberce giderler. Bir gemiye binerler.

"Hızır gemiyi yaralar ve gemi bu hale rağmen gitti; gemiden çıktıktan sonra yolda giderlerken bir oğlan çocuğunu öldürdü. Bunu gören Musa bu çirkin hâdiseden müteessir olduğunu söyler.

"Hızır:

'— Ben sana sabredemezsin demedim mi?' dedi.

"Musa:

'— Artık bir daha söylemem' dedi.

"Giderlerken bir köye vardılar, yıkılmak üzere bulunan bir duvar buldular. Hızır, bunu tutup doğrultuverdi.

"Musa:

'— İsteseydin buna karşı bir ücret alırdın' deyince,

"Hızır:

'— İşte seninle benim aramın ayrılması' diye cevap verdi. 'Bunun üzerine, sabredemediğin şeylerin tevilini şimdi haber vereyim, dedi: O gemi, denizde çalşan bir takım biçarelerin idi. Ben onu ayıplandırmak istedim ki ötelerinde bir Melik vardı, her sağlam gemiyi gasbediyordu. Oğlana gelince: Ebeveyni müminlerdendi, bunları küfriyle sarmasından sakındıktan kendilerine ona bedel temizlikçe daha hayırlısını, merhametçe daha yakını versin. Gelelim dvara: Şehirde iki yetim çocuğun idi. Altında onlar için saklanmış bir define vardı. Babaları salih bir zattı, onun için rabbın buyurdu ki: 'Her ikisi de rüştlerine erdikten sonra defineyi çıkarsınlar' (11)".

Musa - Hızır kıssasından anlaşıldığına göre, Hızır Musa ve diğer peygamberler gibi bilgisini tebliğe değil icraya memur idi. Bundan da Hızır'ın bir Nebî olmaktan ziyade velî olduğu mânası sezilmektedir.

İşte kur'andaki bu kayıtlara ve bu kaynağa dayanan birçok müfessirler ve bilhassa Sofiyun Hızır'ın mevcudiyetine ve hiç ölmediğine kanidirler. Yine bunlar Hızır'la İlyas'ın aynı şahıs olmadığı kanaatine musirdirler.

Ehli zahirin (12) noktai nazarına göre, Hızır diye yaşayan bir şahsın mevcut olmadığı ve bunun mümkün olamayacağı ve hakikatte Hızır'ın İlyas'la aynı şahıs olduğu kanaati hâkimdir. Bu bir zahir ve batın münakaşası ve Hızır'ın her iki tarafın anlayışına göre izahıdır.

Hızır'ın diğer insanlar gibi öldüğü yahut hâlâ yaşamakta olduğu, bir ehli batın ve zahir meselesi halinde devam eden bir münakaşadır. Bu islâmî anlayış ve münakaşaları bir tarafa bırakarak şimdi bizim için önemli olan halkın kanaat ve inanışını gözden geçirelim. Halkın Hızır hakkındaki kanaat ve inanışı, onun ebedî olduğu ve baharda tabiatın uyanmasını temin suretiyle feyzi hayat sembolü olduğudur.

Hızır'ın hüviyeti gibi yaşadığı yer ve zaman da vazıh değildir. Kur'andaki kayıtlardan onun Musa'nın karini olduğu cihetle onun devrinde yaşamış olabileceği veya İbrahim pey-

11) Kur'an tercümesi (Sayfa: 3256-3274).

12) Zahirun.

gamber zamanında yahut İbni Melk'in (13)

Keza Hızır'ın Anadolu'dan başka Kafkasya, Trakya, Kırım, Azerbaycan ve Suriye'nin birçok yerlerinde yer ve makamları vardır ki bu da onun —İslâm âleminde— hemen her yerde mevcudiyetine inanılan ve fakat muayyen bir şahıs olmadığını ancak bir timsalden ibaret bulunduğunu anlatır.

Hüviyeti, yaşadığı devir ve yerler bile tayin edilemeyen bu şahsiyetin Hızır diye adlandırılmış olması, bu isimin arabçadaki anlamı ile (14) telkin eylediği yeşillik mefhumu dolayısıyla bu manevî hasseyi haiz olan varlığın (timsali bulunduğu yeşillik veya baharın) paydar kalacağının remzi olabileceği kabul edildiği takdirde denilebilir ki yeşillik yaşadıkça Hızır sağdır. Esas itibarıyla o, yeşillik, bereket ve namı hayat'ın ruhu oluyor demektir. Gerçek olan da bu ruhun bir yeşillik bir hayatîyet veya bir şahsiyette tecellisidir. Netice itibarıyla Hızır yeşilliğin, namı hayatın dolayısıyla baharın sembolü (personnification) dır.

Netekim Nasreddini Konevi'nin Tebsiret'ül-mübtedi ve tezkiret'ül-müntehi nam eserlerindeki "Hızır'ın vücudu, âlemî misaldedir." sözü bunu teyit etmektedir. Hızır'dan bahseden eserlerden hiçbirisi onu belli bir devirde yaşamış ve belli bir hüviyete sahip bir şahıs olarak ortaya koymuyor. O, bütün müphemiyetleriyle yeşillik ve namı hayatın "ölmezliğin" timsali olarak tezahür etmektedir (15).

Halk arasındaki birçok inanmalar da bunu teyit etmektedir.

Hızır'ın yaşadığı devir ve yer gibi muayyen isme de sahip olmaması, yani adının Hızır, Kadir, şu veya bu olması büyük bir öne-

mi haiz değildir. Esas olan onun ifade ettiği fikir veya temsil ettiği ruhtur.

Buna göre Hızır ancak bahar'ın veya baharla vücut bulan taze hayat'ın sembolüdür.

Nitekim yurdumuzun Van Gölü çevrelerinde yaşayan bir efsane (16) ye göre Hıdırellez yâni R. 23 Nisan (6 Mayıs) günü Van Gölü ile Engil Suyu'nun göle karıştığı sahil arasında efsane kahramanı (Meto) ile eşi Börçini (Börteçine) her yıl buluşması olayı Hızır ile İlyas'ın buluşmaları tem'inden farklı değildir. Hele olayın aynı tarihte ve aynı şekil ve ifade ile vukuu Hızırın burada Meto ismiyle tezahüründen başka birşey olamaz.

Şayan dikkattir ki Meto da tıpkı Hızır gibi ölmezliğe mazhar görülmekte ve Hızırın tıpkı İlyas'la buluştuğu yerde (karalarla denizlerin birleştiği mahalde) buluşmaktadırlar. Şu farkla ki Türk-İslâm mitolojisinde İlyas'la buluşan Hızır bu defa Meto ismiyle ve bir kadınla (eşiyle) buluşmaktadır.

Bu zaviyeden efsanenin ifade etmek istediği anlam'ın daha realist bir mahiyeti haiz olduğu görülür.

Şimdi Hızır'ın mahiyeti ve Türk sosyal bünyesindeki yerini daha iyi bir şekilde tayin etmemize yardım edecek olan halk inanmalarını ve törenlerini gözden geçirelim:

Hızır geleneği ve bu husustaki inanmalar, bütün Türkler arasında, bilhassa Anadolu'da yayılmış eski ve önemli bir gelenektir. Hatâ denilebilir ki halkın benliğine işlemiş genel ve köklü bir gelenektir. Zira, Türk illerinde Hızır'ı tanımayan hemen yok gibidir. Belki d'ni sosyal veya sair sebeplerle bazı yerlerde Hızır mahiyetini veya adını değiştirmiş olabilir, fakat umumiyetle diyebiliriz ki Hızır bütün Türk dünyasında tanınır.

Netekim Anadolu —tamamen—, Trakya, Kırım, Azerbaycan, Kazak, Kırgız ve Altay Türkleri Hızır'ı tanır.

Dikkate şayandır ki Altay Türkleri arasında Hızır'ın adı "Kıdır" dır (17). Onlar

13) Tuhfe-i Hattatın (Sayfa: 192).

gibi Süleyman peygamber zamanında yaşamış olduğu rivayetleri hep ihtimalden ibarettir.

14) Hızır, —yukarıda geçen birçok lûgatlarda görüldüğü üzere— Arapça'da yeşillik veya yeşillenme anlamına gelir.

15) Netekim Lûgat Naci'de (Sayfa: 384) bu hususta şöyle denilmiştir:

"R. nisanın 23 üncü gününe ruzu Hızır ıtlakı beynennas meşhur olduğuna göre Cenabı Hızır'ın kendisi gibi hayatı cavidana mazhar olan Hazreti İlyas ile o gün de birleşip görüşmelerine değil, o mevsimde ahderar'ın arzın kemale gelmesine müstenit olmak makuldür."

16) Van Efsanesi, Ülkü (Sayı: 47, 1942).

17) Kıdır: Altay türkçesinde seyyah, geziçi mânasınadır. Bu Hızır'ın daima insanlar arasında dolaşması ve ebedî hayata mazhar oluşu bakımından çok önemlidir. (Altay Türkleri arasında uzun müddet yaşamış olan Fatma Lâcinay'ın verdiği şifahi bilgiye göre).

Hızır'ı darda kalanların imdadına koşan bir ulu olarak tanınırlar ve her yerde ve her zaman bulunabileceğine inandıkları Hızır'ın nazarlarında şahsiyeti ve muayyen ve mutlak değildir. İnsan şeklinde olabileceği gibi başka şekillerde de ve hatta nesimi halde (Melek'ler gibi) bulunabileceği kabul edilir. Yani varlığı mutlak şekli muayyen olmayan bir ulu olarak telâkki edilir (18).

Altay Türklerinin inançlarından da anlaşılacağı gibi Türkler, Hızır'ı ancak bir sembol olarak düşünmektedirler. Buna göre Hızır, Türkün nazarında bir ulu, bir velî veya nebi hattâ —yerine göre— bir Tanrıdır.

Binaenaleyh Hızır, yeşilliğin (baharın), namı hayatın feyiz ve bereketin ruhu veya âmilidir.

Hızır'ın bu şekilde telâkkisi ise Türk ruhuna tamamen uygundur. İşte bunun içindir ki Hızır, Türkler arasında ve bir Türk yurdu olan Anadolu'da birçok tören ve inanmalara âmil olmuştur.

Bu tören ve inanmaların tetkiki, bize Hızır'ın mahiyetini daha iyi tanıttacaktır. Hızır hakkındaki halk inanmaları ve törenler Anadolu'nun hemen her yerinde bilinmekle beraber bunlar arasında bazı hususiyet gösterenler bulunabilir. Bu hususiliklerin dinî, sosyal veya sair tesirlerin tabii neticesi olduğu ilerde görülecektir.

Memleketimizde Hızır geleneği ve törenlerinin yapıldığı güne genel olarak Ruz-u Hızır veya "Hıdırellez" (Hızır İlyas) adı verilir ki bu R. 23 nisan (6 mayıs) a rastlar.

Bugün Hristiyanlarca da baharın ve tabiatın uyanmasının ilk günü olarak kabul edilir. Bu günü Ortodokslar Aya-yorgi, Katolikler de St. Georges günü olarak kutlarlar (19).

Keza Macar halkı hakkında değerli bir eser olan A. Magyarsag Neprajza adlı eserin Jales Napok (meşhur günler) kısmında (20) Irta Szendry Zsigmond şöyle demektedir:

"Giorgi günü (24 nisan) Avrupa'nın büyük bir kısmının bahar başı günüdür. Romalılar devrinde bugün Pales ismiyle çoban bay-

ramı olarak kutlanırdı. Bugün kötü ruhların geleceği itikadiyle onlara karşı korunma günüdür. Yine bu günde hayvanlara ve diğer canlılara sağlık temennisinde bılınulur. Sabahleyir kendilerini ve hayvanlarını yıkarlar (kırkarlar). Kadınların yapacağı işler yasak edilmiştir.

Keza Gagauzlarda 6 mayıs (R. 23 nisan) gününü Hıdırellez yani Hızır İlyas adıyla önemli bir gün olarak kutlamaktadırlar. Bu Hristiyan-Türk unsurlar arasında Hıdırellez (Hızır'ıyas) Paskalya'dan daha önemlidir. Gençlik ve çiçek bayramıdır. Bilhassa Bulgarlar arasında hususi şarkılar vardır. Bugün ilkbaharın ilk kuzusu kurban olarak kesilir (21).

Hıdırellezde ağaçlar yapraklanır nebatlar yeşillenir yani tabiat tam olarak uyanır ve canlılar taze bir hayat bulur (22).

Kışın sıkıntılı ve kara günlerinden sonra hayat dolu yeşil bahara kavuşmanın sevinci bugün bir bayram olarak kutlama geleneğinin âmili olmuştur. Bugüne Hızır veya Hıdırellez denilmesinin sebepleri ise: Bizzat Hızır kelimesinin ifadesinden de anlaşılacağı üzere Hızır'ın gezdiği, ayak bastığı yerlerin yeşilleneceği ve herşeyin uğur ve bereket bulacağı inancıdır.

Hıdırellez (Hızır-ilyas) tesmiyesi ise: Denizlerin hâkimi ve denizlerin piri addedilen İlyas ile dünya üzerinde darda kalanların yardımcısı olan Hızır'ın bugün (R. 23 nisan-da) denizle kara arasında bir kıyıda buluşacakları kanaatinden doğmuş olması muhtemeldir (23). Hızır günü veya Hıdırellez Anadolu'nun hemen her yerinde bilindiği gibi Altay, Kırım, Azarbaycan ve Balkan Türkleri arasında da yayılmıştır. Buna göre denilebilir ki Hızır geleneği umumî bir Türk bahar törenidir.

20) Cilt: 4, Sayfa: 330.

21) Atan İ. Manof - T. Acaroğlu. Gagauzlar, 1940 (Sayfa: 89-90).

22) Yukarıda da kaydedildiği gibi halk seneyi iki kısma ayırır birisi R. 23 nisandan R. 26 ekime kadar devam eden "Hızır", diğeri de R. 27 ekimden R. 22 nisana kadar devam eden "kasım" dır.

23) Bazıları da Hızır lâfzını İlyas'ın lâkabı olarak kabul ederek Hızır'la İlyas'ı aynı şahıs olarak kabul etmek isterler. Bu mesele yukarılarda esaslı olarak incelenmiştir.

18) Bu malûmatı, Fatma Laçınay nakletmiştir.

19) Redhouse ve Larouse de XX. éme siècle p. 763.

Anadolu'da tesbit ettiğimiz bu tören ve inanmalar, İstanbul, İzmir, Balıkesir, Bursa, Denizli, Afyon, Konya, Isparta, Adana, G. Antep, Diyarbakır, Siirt, Van, Erciş, Ankara, Urfa, Çorum, Sivas, Erzurum, Hasankale, Edirne, Kırklareli'ne aittirler.

Memleketimizde geniş bir şekilde yayılmış olan bu gelenek her sene bütün halkın iştirakiyle bir bayram havası içinde tekrarlanmaktadır. Bu gelenek genel olarak her tarafta aynı olmakla beraber dinî, sosyal veya başka tesirler dolayısıyla bazı mahallî değişmeler gösterir. Bu hususiyetler sırası geldikçe işaret edilecektir. Şimdi biz bu geleneğe ait umumî ve müşterek olan inanmaları gözden geçirelim:

Hızır'la İlyas'ın buluştukları 6 Mayıs (R. 23 nisan) günü kışın sona erdiği ve tabiatın tam olarak uyandığı zamandır ki bu anda, gökler nur kesilir, canlılar taze bir hayata kavuşur ve Hızır'ın temas ettiği herşey uğur, bereket bulur. Halk Hızır'a kavuşmak ve dileklerde bulunmak için türlü çarelere baş vurur.

Hıdırellez günü kadın erkek, büyük küçük bütün halk tercihan beyaz elbiseler giyerek —zira geleneğe göre bugün, Hızır'da beyaz elbise giymiştir.— gün doğmadan önce yeşil ve bol sulu kırlara gidip eğlenirler.

Hızır'ın gezdiği kabul edilen yeşil yerlerde dolaşarak her derde devâ addedilen çeşitli çiçekler (kırkbir çeşit) toplanır, salıncaklar kurulur, türküler söylenir, oyunlar oynanır ve baharın ilk kuzusu kesilerek yenir.

Bu geleneğin halk arasında yayılmasına ve uzun yüzyıllardır aralıksız olarak devam etmesine sebep olan başlıca inanışları şu şekilde hülâsa edebiliriz:

1. Sağlık, şifa;
2. Yeşillik, Neşvünema;
3. Bereket, bolluk;
4. Uğur, şans;
5. Mucize, keramet;
6. Talih ve kismet.

1. Sağlık ve Şifa:

Hıdırellez günü bütün canlı varlıkların taze bir hayata kavuşacağını, binaenaleyh Hızır'ın gezdiği yerlerde yetişen nebatların, çiçeklerin ve baharın taze bitkilerini yiyen hayvanların (koyun ve kuzu) insan bedenine sağ-

lık, gençlik ve canlılık bahşedeceğine inanılır. Bu maksatla:

a) Bugün (tabiat hayatının uyanışının ilk gününde) kırlarda toplanan çiçekler kaynatılıp içilecek olursa bütün hastalıkların geçeceğine ve eğer bir kimse kırk gün bu su ile yıkacak olursa gençleşip güzelleşeceğine inanılır (24).

b) Anadolu'nun birçok yerlerinde taammüm etmiş olduğu veçhile Hıdırellezde baharın taze bitkilerini yiyerek yetişmiş olan kuzu eti veya kuzu ciğerini yemek âdettir.

Hızır günü kuzu eti yeme geleneği o kadar köklemiştir ki bir sene hiç et yüzü görmemiş olan kimseler bile bugün için mutlaka bir kuzu, hiç olmazsa birkaç kilo kuzu eti tedarik etmeyi ihmal etmezler.

Kuzu, Hıdırellez günü kırdaki Hızır hakkı için kesilir ve şenlikle yenilir.

Hızır geleneğinin yayıldığı her yerde yapılan müşterek ve genel bir âdettir. Bu maksatla Diyarbakır'da "Ciğaret" adı ile ayrı bir tören yapıldığını yukarıda kaydetmiştik. Erzurum'da da kuzu, olmadığı takdirde kuzu başı yemek âdettir. Bu münasebetle yenilen kuzunun "Hızır hakkı" için kurban edilmesi de çok önemlidir. Zira bu suretle Hızır'a bir tanrı mahiyeti verilmektedir.

Anadolu'da Hıdırellez günü kuzu yeme âdeti çok dikkate değer bir gelenektir. Bu geleneğin kökü hiç şüphe yok ki çok eskidir. Onu naturisme ve totemisme devirlerine kadar götürmek kabildir. Bu geleneğin yazın (25) başlangıç gününe rastlaması bir tesadüf olarak kabul edilemez. Bu ancak eski türk sosyal hayatında çok önemli olan bir âdetin —Tukyu'larda görüldüğü veçhile— Gök tanrı adına kuzu (koyun veya oğlak) kurban edilmesi töreninin Anadolu Türk halkı ara-

24) Bergama'da efsaneler, âdetler (Sayfa: 53) Hıdırellez günü kırlarda çiçek toplanıp bundan şifa beklenilmesi yalnız buraya mahsus olmayıp Anadolu'nun birçok yerlerinde yayılmış bir âdettir.

25) Türkler bahara "yaz" ve bizim yaz dediğimiz mevsime de "yay" derler.

sında devamından başka birşey olamaz (26).

Hiç şüphe yok ki bu Tukyuların bahar törenleriyle ve Hiyong-nuların bahar şölenleriyle ilgili bir gelenektir.

Halk arasında baharın bu taze kuzusunu yemekle bedenlerinin sağlık ve canlılık kazanaacağı itikadi vardır. İlk baharda Hıdırellez günü kuzu yeme geleneğinin mahiyeti ve önemini daha iyi belirtmek maksadiyle Türklerin totemizm hakkındaki dinî telâkkilerine kısa ve süratle göz atmanın faydasız olmayacağı kanaatindeyiz.

Türklerin klân hayatına ait olan dinî totemcilik idi. Sonradan tekâmül eden Türk sosyetesinin dinî telâkkileri de inkişaf ederek naturizm (tabiata ve tabiat kuvvetlerine tapma) merhalesine yükselmiştir.

Bu din sistemi tabiata, tabii varlıklara ve tabii hadiselerle karşı sembolik bağlılığı ifade ediyordu. Buna ait bütün telâkkilerde reeldir. Diğer dinlerde olduğu gibi muhayyile Türklerin bu dinî telâkkilerinde —geniş ölçüde— yer almıştır. Bu din Türke has ve orijinaldir.

Türklerin tanrılarına karşı gösterdikleri saygı ve onlara ibadetleri tamamen hayati mahiyette idi. Onlar obir dünya ile pek o kadar ilgilenmemişlerdir. Türklerin tanrılarına karşı saygıları ve onlara kurban vermeleri, Tanrı'nın onları hastalıklardan, fenalıklardan korumasına ve onlara mal, mahsül ve servet bahsetmesine bir mukabeleden ibarettir.

Türkün karakter ve düşüncesine çok uygun olan bu telâkkiler, başka bir dine girmiş oldukları zamanda da örf, âdet ve gelenek halinde devam etmiştir.

Yaz (bahar) aylarında yapılan törenler Hiyong-nu'lar ve Tukyular devrinde aynı tarzda devam etmiştir. Bu bayramlarda ve şöenlerde kurbanlar kesilerek ziyafetler verilirdi.

26) İlkbaharın başlangıç gününe rastlayan bu gelenek Türklerin çok eski bir âdetinin bakiyesi olup kökü Şamanlık devrine kadar gider. Tarihi kaynaklardan öğrenildiğine göre Şamanlık devrinde dört mevsime mahsus kurban âyinleri olduğu malumdur. İlkbahar mevsiminde yapılan âyinlerde koyun totemi kurban edildirdi. Türklerin ilkbahar âyinlerinde oğlak kurban etmeleri ve ilkbaharın birinci ayına oğlak adını vermeleri bununla ilgilidir (Türk Türesi, sayfa: 23-24).

Bu çok uzak geçmişimizin yani totemizm devirlerine ait izler, şamanlığın yaşadığı yerlerde (Altay Yakut Türklerinde) olduğu gibi bir Türk yurdu olan memleketimizde de halk âdet ve gelenekleri arasında yaşamaktadır.

Şüphesiz bunlar zamanla ve bir takım dinî, sosyal sebep ve tesirlerle karışmışlardır. Fakat Türkler girdikleri birçok dinlerde ve geçirdikleri birçok istihalelere rağmen kendi ruhlarından doğan bu eski dinî, sosyal itikat ve inanışlarını muhafaza etmişlerdir.

İşte Anadolu'da ilkbaharda Hıdırellez münasebetiyle kuzu yeme geleneği ve bu gelenek münasebetiyle Hıdırellez sabahı süt içilmesi bir tesadüf değil ancak kökü çok eski olan bir geleneğin devamıdır.

c) Hızır'ın eli değen şeylerin şifa bahş olacağı itikadi ile Hıdırellez gecesi (arifesinde) dibine talih çömleği konan gül dallarına asılmış olan elbiseyi (gömlek baş örtüsü v.b.) giyenlerin sıhhatlarının düzeleceğine, vücutlarının kuvvet bulacağına inanılır (27).

Bazı yerlerde de (Sivas'da olduğu gibi) birçok hastalıklar, ağrı ve sızılar için şifa bahş olduğuna inanılan Hızır sopası geleneği vardır. Bu sopa ağrı ve sızı olan yerlere vurulduğunda o kimsenin bu ağrı ve sızılardan kurtulacağı itikadi vardır.

Hızır sopası hakkında şöyle bir rivayet vardır.

"Vaktiyle Sivas'ta Kafkasya'dan gelmiş sofu bir adam varmış. Mütemediyen ibadetle vakit geçirirmiş, bir zaman ortadan kaybolmuş, aradan yıllar geçmiş, gelmemiş, âilesi yalnız kalmış, günün birinde birisi gelip 'Kocan gel-

27) Anadolu halk arasında yaşayan bu gelenek bazı Hristiyan geleneklerini de hatırlatmaktadır. Nitekim aynı günde (R. 23 nisan) Saint Georges yortusu münasebetiyle yaptıkları Georgesvert geleneğini (Bohemya veya Transilvanyalıların en önemli ilkbahar töreni) ni hatırlatmaktadır.

Bu geleneğe göre "Bayramın arifesinde taze bir söğüt ağacı kesilir, gebe kadınlar elbiselerinden birini bunun altında bırakırlar. Ertesi gün elbisenin üzerinde bir ağaç yaprağı bulurlarsa kurtuluşlarının (doğumun) kolay olacağına inanırlar. Keza hastalık ve ihtiyarlıklarının ağaca gideceğine itikat ederler. Ve geceleyin de "Sen şimdi öleceksin, fakat bize hayat bahşet" diye dilekte bulunurlar (Le Rameau d'or. p. 119).

di mi?' diye sormuş, karısı da 'Hayır' diye cevap vermiş, bu meçhul adam 'Gelecek bek-le!' dedikten sonra kaybolur. Gerçekten de birkaç gün sonra uzun zaman kaybolan kocası, elinde bir sopa ile çıkar gelir.

"Karısını aç ve perişan halde görünce 'Ne duruyorsun, kalk bir çorba pişir de içelim' der, karısı da 'Ne var ki pişireyim, görmüyor musun açlıktan ne kadar perişan düştüm?' der. Kocasını ısrar eder; fakat karısının cidden takatsizliğini anlayınca elindeki sopa ile karısının vücuduna dokununca karısı sanki hiç ağrı, sızı görmemiş gibi kuvvet bularak ayağa kalkar. Bir şey bulup pişirmek için kilere gittiğinde ne görsün? Her taraf, her çeşit yiyecek do'lup taşmaktadı. Hayretinden komşuları çağırır; komşular gelmeğe kalmaz adam mum gibi sararıp kalıbını değiştirir.

"İşte o zaman, kadına kocasının geleceğini haber veren adamın Hızır olduğuna ve kadının sabır ve tevekkülle kocasını beklemesini takdir ederek onu kurtarmak için kocasının tipinde ona görünmüş olduğuna ve onu düşkün ve perişan halden kurtardığını uğurlu sopasıyla de ağrı ve sızılardan kurtardığına inanılır."

O gün bu gündür, bu sopa anlatılan derişin evlâtları elinde bulunup ağrı ve sızılar için şifa umanlara fayda verdiği kanaatı yaşamaktadır. Ve bu sopa ile ağrıyan yerlerine vurduran kimselerin şikâyet ettikleri ağrılardan kurtuldukları hakkında çeşitli söylentiler dolaşmaktadır.

Sopanın kullanma tarzı: Mezkûr şahsın evlâtları tarafından ağrı ve acının bulunduğu yerde üç defa vurmak suretiyle kullanılır.

Sopa: Bir arşın kadar uzunluğunda bir ağaç olup ucu delikli ve müdevverdir (28).

Keza Sivas'ta Camii kebirin minare kapısından itibaren ikinci direğini Hızır direği olarak telâkki ederler. Kadınlar cuma günü salâ vakti bu direği ziyaret ederek dilek (çocuk olması, muhabbet, sağlık ve zenginlik gibi) dilerler (29).

Hızır'ın bu sağlık, şifa ve hayat bahşedici karakteri diğer vasıfları ile birlikte mahiyetini belirtmesi bakımından çok önemlidir.

2. Bereket ve Bolluk:

Bu gece (R. 22-23 nisan, yani Hıdırellez gecesi), Hızır'ın uğradığı yerlere, dokunduğu şeylere feyiz ve bereket bahşedeceği itikadı vardır. Bunun için Hızır gününün arifesinden itibaren mal, mülk, para ve yiyeceklerin bereketlenmesi için türlü çarelere başvurulur.

Yiyecek kaplarının, anbarların ve para keselerinin ağızları açık bırakılır. Bu inançlarıdır ki halk arasında Hızır'ın eli değen şeylerin (yağ, pekmez, zahire gibi) dolup taşıdığı hakkında pekçok rivayetler vardır.

Bundan başka ev, bağ, bahçe isteyen kimseler Hıdırellez gecesi herhangi bir yere istediklerinin küçük bir modelini yapmak suretiyle Hızır'ın, arzularını yerine getireceği itikadı vardır.

Bundan başka ev, bağ, bahçe isteyen kimseler Hıdırellez gecesi herhangi bir yere istediklerini küçük bir modelini yapmak suretiyle Hızır'ın, arzularını yerine getireceği itikadı vardır.

Keza altın ve benzeri ziynet eşyası isteyen gençler de ağaç yapraklarını dizerek onu kollarına veya kolye şeklinde boyunlarına takmakla bu arzularına kavuşacaklarına inanırlar. Hızır'ın bolluk ve bereket bahşedici hususiyeti halk arasında çok kuvvetle yerleşmiştir. Bu hususta türlü rivayetlerle Hızır'ın bu kudretine örnekler vermeğe çalışırlar. Bu çeşitli halk rivayetleri üzerinde fazla durmıyarak Hızır'ın diğer hususiyetlerine geçelim.

3. Uğur ve Şans:

Hızır'a kavuşan bir kimsenin uğur ve şansının artacağına inanılır. Bu, Hızır'ın halk arasında yaşayan ve yukarıda tesbit edilen maddî ve hayatî sahalardaki kudret ve vasıflarından başka baharda bütün canlı varlıkların yeniden uyanması ile birlikte yaşama enerjisinin (Maddî ve manevî) de uyanacağı, bu suretle de insanların maddî sahada olduğu kadar maneviyatlarının da yeni bir çehre göstereceğine binaenaleyh uğur ve şanslarının açılacağına inanılır.

İşte bu maksatla, Hıdırellez günü sabahleyin erken Hızır'ın dolaştığı kabul edilen yeşil kırlara giderek Hızır'ı aramak adettir. Çok defada Hızır'ı arıyan bu kimselerin ona kavuştukları rivayet olunur. (Resim: 2). Hattâ

28) Nakleden Hayriye Evinç.

29) Sivas folkloru (Cilt: I, Sayfa: 105).

onu gördüklerini maddi delillerle ispata kalkışanlar bile vardır. Bunlara göre Hızır'ın güler yüzü, beyazlar giyinmiş olduğu, şehadet parmağı ile orta parmağı aynı uzunlukta ve baş barmağının kemiksiz olduğu rivayet edilir (30).

Bazıları da Hıdırellez günü uğur tutarlar ve bir sene buna bağlanırlar. Meselâ, Var-Yok Hamuru (31), Kaşık Uğuru (32), Bahti-Bahti (33), Bahtiyar ve dört güllü ot saklamak (34) uğur sayılır. Keza Hıdırellez günü

30 Halk arasında yaşıyan bu inanışı muhitül-kamus (Fıruz-abadî-Asım ef. Sahife: 482) un bu husustaki kayıtları da teyit etmektedir.

31) Var-Yok hamuru:

"Hıdırellez akşamı biraz hamur yağrularak ikiye bölünür, birine "var" diğerine "yok" hamuru denir. Sabaha kadar hangisi kabarmırsa o kimse için o yıl onun uğuru, öyle söylemekle, geleceğine inanılır. Ve o şahıs niyeti oluncaya kadar meselâ var hamuru kabarmışsa daima var amma "yok hamuru kabarmışsa "yok amma" demelidir." (Bergama'da efsaneler, âdetler, Sayfa: 51).

32) Kaşık uğuru:

Akşamdan bir göveç bulgur pilâvı pişirilir, hiç tutulmadık bir deste kaşık da yanına bırakılır. Sabahleyin kaşıklar ateşe atılır. Bunlardan Hızır gelip de hangisi ile pilâv yemişse onun yanmıyacağına, bu suretle de Hızır'ın o eve uğradığına ve kendilerine uğur getirdiğine inanılır, kaşık da uğur olarak saklanır (Bergama'da efsaneler, âdetler, Sayfa: 51).

33) Bahti-Bohti:

Balıkesir ve çevresinde Hıdırellez taze soğan zamanı olduğundan dikili bir soğanın iki yaprağı müsavi şekilde kesilerek bunlardan birine beyaz bir iplik bağlanarak adına Bahti, diğerine kırmızı bir iplik bağlanarak Bohti denir. Sabahleyin gidip muayene edildiğinde eğer Bahti'yi hamil olan büyümüşse o kimsenin o yıl içinde bahtının iyi gideceğine, eğer Bohti büyümüşse talihi için o yıl için iyi gitmeyeceğine inanılır. (R. Sadi Balıkesir'de Hıdırellez merasimi, H. B. H. Sayı: 11, Sayfa: 13-15).

(M. A. Resülzade).

34) Bahtiyar ve dört güllü ot saklamak:

Denizli'de bazı gül fidanlarında pek nadir olarak keis kısmı düz olan bir nevi gül açar ki buna halk Bahtiyar adını verir. Bu hangi evin bahçesinde açmışsa onu uğur bilirler, ve Hıdırellez günü —ileride görüleceği gibi— Baht açma töreninde kızların talihlerini açması için talih çömleğinin içine koyarlar. Bu halk geleneği güllün, baharı ve baharda uyanan şans ve talih vasıtası olarak kul-

nü akşamı sağılan sütü maya koymaksızın bıraktıkları halde süt yoğur olursa bunu da uğur bilerek ve Hızır mayası adı ile sene sonuna kadar maya olarak kullanılır. Bu husustaki tören ve inanmaların tetkiki bize, Hızır'ın insanları uğur ve şans üzerine kudretini göstermeğe yeter.

4. Mucize ve Keramet:

Dara düşen ve başı sıkıntıda kalan kimselerin umutlarını kesmedikleri takdirde Hızır'ın mutlaka bir gün imdatlarına yetişeceğine ve bir mucize yaratarak kendilerini kurtaracağına inanılır. Bu hususta pek çok söylentiler vardır. Bunlardan biri şöyledir:

"Adamın biri boyuna Hızır'ı arar dururmuş. Bir gün bağ belliyormuş, birden karşısına ihtiyar bir adam çıkmış, bunu görünce:

— Ne istiyorsun?' diye sormuş. O da:

— Ben Hızır'ım bir istediğin varsa söyle?' der. Adam inanmaz; ihtiyar:

— Her an beni arıyordun, işte şimdi karşıdayım, iste ne istiyorsan?' diye ısrar edince, Hızır'ı bekliyen adam inanmıyarak ve sırf alay olsun diye:

— Mademki Hızır'sın, elimdeki belki kürek yaptığımı göreyim' der. İhtiyar:

— Peki' dedikten sonra yine birdenbire kaybolur. Adam önüne baktığı zaman elindeki belin kürek olduğunu görür, hayret ederek böyle bir fırsatı kaçırdığına pişman olur." (35).

Bu hususta çeşitli vakalar ve yarattığı mucize ve kerametlere dair türlü rivayetler mevcuttur.

Bu gece suların nur gibi aktığını ve bu nuru görenlerin gözlerinin parladığını ve bu suya girenlerin de her türlü hastalıklardan kurtulacağına inanılır (36).

Keza Hıdırellez gecesi testilerdeki sular

lanılmasını ve ona verilen önemi göstermektedir.

Erzurum'da da dört güllü tabir edilen dört yapraklı bir nevi yabancı yonca vardır ki halk buna büyük bir önem verir. Pek nadir olarak bulunan bu otu Hıdırellez günü kırlarda ararlar, buldukları takdirde uğur olarak saklarlar.

35) M. Ali Resülzade.

36) Bergama'da efsaneler, âdetler (Sayfa: 52).

boşaltılarak yeniden doldurulur ve testilerden birinin içine çaydan alınmış kırk tane ufak taş atılır bu taşlar kırk gün testide bırakılır. Ve kırk gün bu sudan içerler ki böylece Hızır suyu ile kırklandıklarına inanarak Hızır'dan keramet umarlar (37).

Memleketimiz halkının Hızır hakkındaki bu kanaat ve inanmaları eski Türk Naturizminde mevcut olan —ve yukarıda izah edildiği üzere— Altın ışık ve suyun kutsal kudretine inanma geleneğiyle ilgilidir.

5. Talih ve Kismet:

Hızır'ın buraya kadar kayıt ve işaret ettiğimiz ve birçok inanmalara saik olan tesir ve rollerinden başka insanların talih ve kismetleri üzerinde de müessir olduğuna inanılır.

Memleketimizde bu inanmalarla ilgili olarak birçok törenler yapılır. Bu arada işi iyi gitmeyenler, talih ve kismet arıyanalar bugün (R. 23 nisan) muratlarını hâsıl olması için Hızır'dan istimdad ederler. Bu maksatla kırlarda Hızır'ı arar ve türlü vasıtalarla dilediklerinin olup olmayacağını tahkika çalışırlar.

Bu meyanda "Sularda talih arama" (38) ve baht açma veya niyet çekme törenleri baş vurulan çarelerin en genel ve önemli olanlarıdır.

a) Sularda talih arama:

Hıdırellez sabahı dileği olanlar, derelere, çaylara gidip bir kâğıda istediklerini yazarak suya atarlar. Eğer bu kâğıdı su götürecek olursa lursa muratlarının hâsıl olacağını, eğer bir yerde tutunup kalacak olursa dileklerinin itikat ederler.

b) Baht açma törenleri:

Bu törenler mahiyet itibarıyla aynı olmakla, yani hepsi de baharda talihlerini tahkik maksadı ile yapılmakla, beraber memleketimizde çeşitli isimlerle anılırlar.

Netekim, bu törene İstanbul ve Bursa çevresinde "Baht açma", Denizli ve çevresinde "Bahtiyar", Yürük ve Türkmenlerde "Mantıfır", Bergama'da "Martaval", Balıkesir ve çevresinde "Dağara yüzük atma", Edirne ve

37) Bergama'da efsaneler, âdetler (Sayfa: 52).

38) Bergama'da efsaneler, âdetler (Sayfa: 52).

Kırklareli çevresinde "Niyet çıkarma", Erciş'de (Van) ve Ağrı çevresinde "Çiçek ölçen" ve Erzurum'da "Mâni çekme" adı verilir.

Bu törenler haricî şekilleri itibarıyla fazla benzerlerse de esası Hıdırellez'de —baharda tabiatın ve bütün canlıların uyanması gibi insanların da talih ve kismetlerinin açılacağı kanaatiyle— talih ve şanslarını öğrenmek gayesiyle yapılır.

Tören, genel olarak kırlarda yeşillikler ve çiçekler arasında yapılır. Bu maksatla Hıdırellez'den bir gece evvel bahtını denemek isteyen kimseler —bilhassa gençler— toplanıp içinde su bulunan bir çömleğe kendilerine ait bir nişane (yüzük, küpe, düğme, iğne, v.b.) koyarak ağzını tülbentle bağladıktan sonra bir gül fidanının dibine koyarlar (39).

Bu suretle bahtlarının açılacağına (40) inanan nişan sahipleri sabahleyin erkenden belirli bir yerde toplanarak senesine kadar ağzlarının tadı bozulmaması için süt veya sütlü kahve içtikten sonra (41) talih çömleğini ortaya getirirler bundan sonra niyet çekmiye başlanır (Resim: 3 ve 14).

39) Anadolu'da baht açma törenlerinin yapıldığı her yerde çömlek gül fidanının dibine konur. Zira gül, uğurlu ve yazın sembolü olarak kabul edilir. Yalnız Yürük ve Türkmenlerde baharın müjdecisi sayılan sarı mantıfır arasında yapılır. Erzurum'da da nişanlar bir çömlek içine değil başı yıkılmamış yani uygun bir kadının altına konur.

40) Zira bu gece Hızır'ın kendisi gibi ölmezliğe mazhar olmuş olan Denizlerin piri İlyas'la (İlyas Peygamber) buluşmak üzere bahçeler arasından geçeceğini ve geçerken geçtiği yerlere ve bu arada yeşil bahçelerin arasında ve gül fidanlarının dibine konmuş olan çömleğe talihini bağlayan kimselerin uğur ve şansını açacağına inanılır.

41) Hıdırellez günü yani tabiatın ve bütün canlıların uyanması münasebetiyle yapılan (bahar) bayramı günü süt içilmesi geleneği çok dikkate değer mahiyettedir. Zira bu geleneğin kökü Türk içkisi olan ve bahar bayramlarında tanrılar şerefine içilen "Kımız" ile ilgilidir. Hiç şüphe yokki bu münasebet bir tesadüf olamaz.

Eski Türk bahar bayramlarında —bugün Altay Türkleri ve Yakutlarda olduğu gibi— içilen Kırmızı Anadolu'da hiç olmazsa süt olarak yaşamaktadır.

Tören, genel olarak mâni söylenerek (42) çömleğin içindeki nişanların birer birer çekilmesi ve bu mânilerden —ait olduğu nişana göre— nişan sahibinin talihi ve niyeti hakkında mâna ve hükümler çıkararak eğlenmektir. Bu baht açma veya niyet çekme törenlerinin genel şeklidir. Bunun dışında yerine göre birçok hususilikler ve törenin icrasında birçok değişiklikler de olur. Meselâ, tören İstanbul'da —çok defa— evde kalmış kızların bahtını açmak gayesiyle yapılır.

İstanbul'da Hıdırellez'de yapılan baht açma töreni:

"Yukarıda kayıtlı edildiği üzere nişanlar bir çömleğe konduktan ve üzeri bir gaz beziyle bağlandıktan sonra bu çömleğin ağzı asma kilitle kilitlenerek bir gül fidanının dibine dibine bırakılır. Nişan sahipleri Hıdırellez sabahı erken saatte tayin edilen yerde toplanır süt veya sütlü kahvelerini içtikten sonra çömleği koydukları yerden çıkararak küçük bir çocuğun eline verirler. Çocuk da 'Ben bunun talihini, bahtını açıyorum.' diyerek kilidi evde kalmış bir kızın başı üzerine açar; sonra mâniler söyleyerek niyet çekilir.

"İlk olarak şu mâni ile başlanır:

*Bahtıyarım bahtıyar,
Bahtıyarım Bahtı var,
Bu niyet kimin ise
Talibi var Bahtı var.*

"Bu mâni kime çıkarsa çok talihli olacağına, eğer bekâr ise senesine varmadan evleneceğine hükmedilir. Bundan sonra buna benzer mâniler söylüyerek eğlenceye devam ederler." (43).

Bergama'da da bu tören hemen aynı şekilde ve aynı maksatla yapılır, halk arasında başında kilit açılan bu kızların her halde yılını varmadan evlenecekleri kanaati vardır.

Bergama'da baht açma törenlerinin hususiliği: Bergama'da Martaval çömleği adı verilen bu çömlek bir gelin başı gibi çiçeklerle ve tellerle süslenerek bir gül fidanının dibine konur. Yeni ve güzel elbiselerini giyip ve süs-

lenerek gelen kimseler sabahleyin daha güneş doğmadan çömleği gül dibinden mâni ve türküler söyleyerek alırlar. Halka halinde toplandıktan sonra bir kız çocuğu bu halkanın etrafında üç defa dolaşır. Kimin yanında durursa —genel olarak evde kalmış bir kızın yanında durur— onun başında mâniler söylüyerek kilit açılır.

Söylenen mânilerden birkaçı:

*Asmalı kuyu derindir,
Üstüne çıksam serindir.
Oğlanların istediği
Tas kırkmal (al) gelindir.*

Bu mâni bir kıza çıkarsa muradına kavuşacak, dul bir kadına kaçacak olursa arzusu yerine gelmiyecek denir.

*Lâbur şalın beldedir,
Dört ucu bem yerdedir.
Cennetten huri çıksa
Yine gönülüm sendedir.*

Bu mâni herkese uğurlu bir yıl müjdeli.

*Oturmuş koyun sağır
Altın bukağın (boğaz) boğar
Allah verdi muradım
Yedi yerden nur doğar.*

Bu mâni evli bir kadına çıkmışsa refah ve zenginliğe, bekâr bir kıza çıkmışsa çok iyi bir kısmet çıkacağına delâlet eder.

*Karanfil ocak ocak
Topladım kucak kucak
Herkesinki açılmış
Benimkisi tomurcak.*

Denizli ve çevresinde ise bu törenin hususiliği Bahtiyar adı verilen goncanın baht çömleğine konarak ondan uğur umulmasıdır (44).

Yürük ve Türkmenlerde tören aynı şekilde olmakla beraber hususiliği gül yerine Sarı Mantılar —baharda ilk açan çiçek— ara-

44) Bahtiyar: Keis'e Tüveyç arası düz olan bir nevi gül goncasıdır. Yukarıda da kaydedildiği gibi çok nadir olarak bulunan bu goncayı halk uğurlu sayar ve bunu nerede bulurlarsa alıp baht çömleğine koymak üzere saklarlar.

42) Kırklarelin'de maniden ziyade Türkü söylenir. Fakat mahiyet itibariyle yine aynıdır.

43) Aliye Muazzez (İstanbul'da Hıdırellez merasimi, H. B. H. Sayı: 11, Sayfa: 19).

sında yapılması ve tam bir bahar eğlencesi mahiyetini olmasındır.

Mantıfar:

Yürük ve Türkmenlerin Mantıflar adını verdikleri tören baharın ilk müjdecisi olan mantılar (45) arasında yapılan bir bahar törendir. Esasen tören de adını Mantıdan almıştır. Türkmen söyleyiş tarzına göre "Far" var demektir. Yani Mantıfar—Mantı var demektir. Bu tören Ülkü dergisinin 26 ıncı sayısındaki yazımızda daha geniş olarak izah edilmiştir.

Törenin mahiyetini ve geleneğin bahar ve tabiatla ilgisini belirtmesi bakımından çok orijinal olan Mantıfar mânilerinden birkaçı:

Mantıfar çetin çetin

Devşirmesi pek çetin

Gel Mantıfar açalım

Alaca tumanlı batun.

Elinde süt küleği

Ergen oğlan yetgin kız

Sütten akıtır bileği

Kabul olur dileği

Erzurum'da bu tören Hıdırellez sabahı mâni söyliyerek yapılan bir eğlenceden ibarettir.

Erzurum'da yapılan Hıdırellez töreni de şöyledir:

Hıdırellez sabahı kadın ve kızlar bir yerde toplanarak mâni çekerler. Tören şöyledir.

Talihi denemek isteyen kimseler yukarılarda da işaret edildiği üzere kendilerine ait bir eşya vererek başı ongun (mes'ud) bir kadının altında saklarlar. İçlerinden biri mâni söyler, sonra bir eşya çıkarılır bu eşya (nişan) kimin ise mâni onun şansınadır. Mânilerden türlü mânalar çıkarak eğlenirler. Burada söylenen mânilerden bir kaç:

Başım puşum yel açtı

Ak gerdana dolaştı

Sen benimsin ben senin

Bugün falcı fal açtı.

Bu dağlar olmasaydı

Çiçeği solmasaydı

Ölüm Allahın emri

Ayrılık olmasaydı.

45) Turpgiller fasilesinden ve Şebboy neviinden sarı tüveyçli bir çiçek.

Dağlarda meşelerde

Gül suyu şişelerde

Ben sevdim eller aldı

Ben kaldım köşelerde.

Hıdırellez münasebetiyle yapılan bu törenler batı ve Orta Anadolu çevrelerinde olduğu kadar doğu Anadolu bölgesinde de mevcuttur. Fakat diğer yerlerde olduğu gibi o kadar umumî değildir. Ancak mahdud yerlerde yaşadığını tesbit edebildik. Bu arada Van'ın Erciş kazası ile Ağrı'dan doğu Bayazıt çevresinde bu törenlere çiçek ölçen adı verilmiştir. Tören ana hatları ile ve esas itibarıyla evvelkilerin aynı olmakla beraber bazı özellikler göstermektedir.

Erciş ve doğu Bayazıt çevresinde tesbit ettiğimiz törenin özünü arzettiği hususiyetler dolayısıyla kaydetmeyi faydalı buluyoruz.

Gülen (mayıs) ayında çiçekler ilk açıldığı zaman çocuklar ve gelin kızlar bir bahçede veya bağda toplanıp yedi Bulak (pınar) dan su alıp bir kâsenin içine koyarlar. Herkes içine bir bicek (yüzük, küpe, düğme, para gibi nişanlar) koyduktan sonra ağzını allı, yeşilli çiçeklerle süsliyerek ipek çargadı (baş örtüsü) örterler. Sonra bu kâseyi bir gül kôl (ocak) u arasına bırakırlar. Üç gün beklerler üç gün sonra bicek koyanlarla eğlenmek isteyenler belirli bir yerde toplanırlar. Sonra çömlek ortaya getirilir ve sıra ile birer mâni söylerler. Her mâniden sonra da çömleğin başında bulunan bir kız çocuğu bir bicek çeker kimin ise mâni onun talihinedir. Bu mânilere göre türlü mânalar vererek eğlenirler.

Bu tören de hususi bir beste ile söylenen mânilerden birkaç örnek:

Kara puşu sararım,

Yetirmişem ararım,

Sanmayın unuttum

Her gelenden sorarım.

Dağda orman olur mu?

Dibi harman olur mu?

Yana yana kül oldum

Küle derman olur mu?

Elimde üç gülüm var,

Dervişem keşkülüm var,

Nineler dua kılın

Benim bir müşkülüm var.

*Şafaklar sökelende,
Ağ alma dökülende,
O gün kıyamet kopar
Al yanak öpülende*

*Çiçeğim bola bola
İçi dolu gül ola
Bu biceği yapanın
Muradı bâsıl ola.*

Buraya kadar tesbit ettiğimiz tören ve inanmalardan Hızır'a atfedilen vasıflar şu şekilde hülâsa edebiliriz:

1. Hızır, darda kalanların ve başı sıkılanların imdadına yetişmek suretiyle insanların dilediklerini ve muratlarını yerine getirir
2. Kalbini pâk tutan ve iyilik sever insanlara daima yardım eder.
3. Bereket, bolluk ve zenginlik bahşeder.
4. Dertlere derman, hastalara şifa ve sağlık verir.
5. Nebatların neşvünema bulmasını, hayvanların üremesini, insanların kuvvet ve zindeliğini temin suretiyle neşvünema ve hayatıyet âmilidir.
6. İnsanların talih ve şanslarının açılmasını sağlar.
7. Uğur, kismet âmilidir.
8. Mucize ve keramet sahibidir.

Hülâsa edilen bu vasıflarıyla Hızır bir ulu, bir nebî hattâ bir tanrı karakterini göstermektedir. Hızır'ın mahiyeti, bu vasıfları tesbit edildikten sonra daha iyi anlaşılmış oluyor.

Hızır bu vasıfları ile mitoloji dünyasının ulûhiyet atfedilen tanınmış kahramanlarından Mısır'ın "Osiris"ini, Sümerlerin (Sonra Samilerin) "Tammuz" nu (Dumuzi), Firiklerin "Atys" ni, Fenike (daha sonra Yunanlıların) "Adonis" ni, İskandinavların "Frey" ini hatırlatmaktadır.

Gerçekten de Hızır'ı bu mitolojik Tanrılarla karşılaştıracak olursak aralarında rol ve karakter bakımından sıkı bir benzerlik bulunduğunu görürüz.

Nitekim Sümerlerin Dumuzi'si (Tammuz) (46), yaz ayları, buğday arpa vesair ne-

46) Sümer Mitolojisinde çoban Tanrı diye ün alan Dumuzi Sümerlilerin mitik devri ve birinci Uruk sülâlesi hükümdarlarının dördüncüsü olup Samiler zamanında ilâhlaştırılarak "Tammuz" adı ile şöhet bulmuştur.

batların tanrısı olup her sene ilkbaharda doğar, buğdaylarla beraber büyür, hasat zamanında kemalini bulur, orak mevsimi gelip de buğdayların toplanarak un haline getirdiği esnada onun da karanlıklar âlemine göçtüğüne inanılır (47).

Dumuzi'nin, "Nane" nin teşebbüsü ve büyük Tanrıların yardımı ile tekrar dünya yüzüne çıkması temin edilir ki bu, baharda tabiatın uyanması ile nebatların neşvünema bulması ve tenasül hayatının başlaması demektir.

Dumuzi hakkındaki bu efsane ve inanmalardan anlaşıldığına göre o, nebatî ve hayvanî neşvünema (végétation) tanrısıdır. Ve ilkbaharda tabiatın ve bütün canlı varlıkların uyanması ile onun da hayata kavuşması Hızır'ın ölmezlik karakterini göstermektedir.

Mısırlıların "Osiris" i:

Mısırlılarca, feyiz, bereket ve neşvünema (végétation) tanrısı olarak tasvir ve takdis olunan "Osiris" Güneş'ten veya Mısır'a bolluk ve bereket bahşeden Nil'den kinayedir. İnsanlığa çiftçiliği ve adaleti onun öğrettiğine inanılır. Bu yüzden de Osiris hakkında çeşitli menkıbeler vardır.

Onun doğuya doğru bir seyahat yaparak insanlara çiftçilik ve iyilik talim ettiğine itikat edilir. Bu seyahatten döndükten sonra Mısır'da hükümrân olduğu sırada kardeşi ve ra-

47) Yine Sümer Mitolojisine göre Dumuzi, kendisine âşık olan Fattan "Nane" —bu rolü sonradan ve Samiler devrinde "İhtar" almıştır.— nin aşısı yüzünden mahvolduktan sonra yeraltı mabudesi "Ereškigal" ile evlenir. İşte bu mevsimde karanlıklar âlemine gidişi bu izdivacın neticesi addedilir.

Fakat bundan müteessir olan Nane (İhtar) âşıkını aramak maksadiyle karanlıklar âlemine gider, fakat rakibi "Ereškigal" tarafından hapsedilir. Sonra da büyük tanrıların delâletiyle tekrar kurtarılaraq —ilk baharda— dünya üzerine çıktığına inanılır.

Hatta Sümer kadınlarının hasat mevsiminde maşûku Dumuzi'yi gayip eden Tanrıçe "Nane" nin "hayat tohumu ne zamana kadar mahpus kalacaktır" yolundaki deyişlerini tekrarlayarak "Yu" tuttukları naklediliyor (Yakın Şark. Sayfa: 480-481).

kibi "Set" (Typhon) tarafından hile ile telef edilir (48).

Fakat karısı İsis'in yardımı ile oğlu "Horus" tarafından Set mağlup edilerek intikam alınır ki bu da ilkbaharın (yeni ve taze hayat) tekrar zuhuru işaretidir.

Mısır'ın Osiris mitleri ve tanrıları bir takım remizlerden ibarettir. Nitekim burada *Osiris*: tabiatın hayatına bais olan güneşten, *İsi*: toprak, *Set*: kış, *Horus* de bahardan kinayedir.

Efsane, neşvünema ve hayatîyet sembolü Tanrı Osiris Set (kış) tarafından telef edilir.

48) Set kardeşi Osiris'in doğu tarafında yaptığı geziden avdeti şerefine büyük bir ziyafet tertip eder. Osiris'i de davet eder. Cınayetine yardım edecek olanları da orada hazır bulundurur.

Yemekten sonra gayet musanna bir sandık getirip bunun hünerlerini sayıp döktükten sonra bu sandığın içini kim vücudu ile tamamen doldurursa bu değerli sandığı ona hediye edeceğini teklif eder. Orada bulunanlar sıra ile ve birer defa sandık içine girip tecrübe ederler. Sınamak sırası Osiris'e gelir. Osiris sandığa yerleşmeğe çalışırken berikiler birden bire sandığın kapağını üzerine kapayıp iyice takimden sonra Nile bırakırlar.

İsis (Mısır'ın tanınmış toprak ve bereket tanrıçesi) kocasının —Osiris'in aynı zamanda hemşiresidir— feci şekilde yok edilmesini işitince oğlu "Anobis" ile kocasının vücudunu aramağa başladı.

Anobis insan gövdeli ve köpek başlı olup feraseti kelbiyeye (köpeğe has hünerler) sahip bir acip tanrı idi.

Anobis aldığı koku ile Osiris'i hamil sandığın dalgaların sevkî ile Fenike sahiline düşüp "Byblos" kurbinde bir demir hindinin pürçekleri arasına ilişip kaldığını keşfetmiştir.

İsis bu beldeye giderek kocasının cesedini nakil için müsaade alarak Mısıra getirmiş ve تنها bir yere gizlemiş. Bunu haber alan Set cesedin saklandığı yeri keşfederek bu defa cesedi 14 parçaya ayırarak Nil'in yedi ağzına bırakmış Bundan haberdar olan İsis feriyadı figan içinde Papirus'dan mâmul bir kayığa binerek zevcinin vücut parçalarını aramağa çıkar. Birisinden mâda cümlesini bulur, ve her birini bulduğu yerde definle birer mâbet inşa ettirmiş, nihayet oğlu Horus babasının intikamını almağa ahdederek Set'e taarruz ederek galip gelmiştir. (Tarihi esatir: 249-259) ve (Dictionnaire Mythologie: sayfa: 432).

yor. Fakat Horus'un (ilkbahar) Set (kış) den intikam alarak ona hakim olduğunu gösteriyor.

Bu kısa izahtan da Osiris'in Hızır gibi bir ilk bahar ve neşvünema âmili (tanrısı) olduğu ve Horus şeklinde bile olsa ilkbaharda yeniden meydana çıkmasını Hızır'ın ilk baharda zuhur edişi ve ölmözliğiyle benzerlik arzettiğidir.

Şimdi de Frikyalıların Atys'i hakkındaki mitolojik telâkki'leri gözden geçirelim:

Mitoloji dünyasının ünlü kahramanlarından Frikyanın güzel çobanı "Atys" en genç ve taze çağında dalından koparılmış bir meyva gibi çürür gider, fakat kışın harabettiği bu genç, ilkbaharda tekrar hayata kavuşur (49).

Friklerin bu efsane ve inanmalarından anlaşıldığına göre Atys ilkbaharda uyanan tabiatın sembolüdür. O tıpkı hayatı nebatîye

49) Atys, Frikyalı ve güzel bir çoban olup kendisine âşık olan Cybèle —arz tanrıçası— vefasızlığı karşısında gazaba gelerek onu şiddetli ihtilaçlar içinde bırakan bir acı ile cezalandırdı. Sonra da bir çam ağacına tahvil etti (Dictionnaire Mythologie: 117).

Bu hususta söylenegelen efsanelerden biri şöyledir:

"Frikyanın tanınmış tanrıçesi —Arz tanrıçesi vesonradan Yunan mitolojisine geçerek "Magna mater" diye tanınan ve birçok büyük tanrıların anası addedilen Rhea (Cybèle)— eşi pek az bulunur bir güzellikte olan Atys'e gönül verir.

Cybèle bir kıskançlık anında sevdiği delikanlıyı kudreti reculiyetten (erkeklikten) tecridi nefse icbar etti. Öfkesi geçince yaptığı bu şiddetli muameleden nadim olduysa da geri dönmiyecek olan bu durum karşısında yarı muattalını çam ağacına kalbîle bu devasız dertten kendini de onu da kurtardı.

Bu Cybèle'nin bir zürriyeti mütevaliye ile bir tenasülü betbahtiye malik olduğunu imâ ile olsa gerektir. (Esatiri Yunaniye. Sayfa: 467).

Diodore nam müverrihe göre, Cybèle dağın atılmış. Orada vahşi hayvanlar tarafından büyütülmüş olup avdetinde Atys adındaki güzel çobana âşık olmuş. Fakat Atys'in kendisine karşı olan lâkaydisi karşısında gazaba gelerek onu bir çam ağacına tahvil etmekle o andan itibaren çam ağacı takdis edilmiye başlanmıştır (Tarihi esatir. Sayfa: 34).

gibi tabiatın solduğu mevsimde ölür, ilkbaharda tekrar hayata kavuşur (50).

Atys'in bu karakterini Hızır'ın neşvünema ve ölmezlik vasıfları ile karşılaştırmak mümkündür. Zira Atys de bir neşvünema (végétation) tanrısıdır.

Adonis'e gelince:

Gençlik ve güzelliğiyle mitoloji dünyasının ün almış kahramanlarından olan Adonis Fenikelilerin Gök, neşvünema (végétation) ve ölüm tanrısı "Baal" in Byblos'da aldığı isimdir. Burada Astarte (Kaldenin iştari) adında bir aşk ve ilkbahar tanrıçasını sever bu yüzden ölür (51).

Adonis'in bu macerası ve ölümü hatırasına ait Mitler çok eskiden beri devam edip gelmiştir. Bu Mit sonradan Girit'e, buradan da Adalar yolu ile Mora sahillerine intikal etmiştir (52).

Tarihi esatirde ise Adonis Mitinin Suriye'den Mısır'a, Mısır'dan Kıbrıs'a, oradan da Yunanistan'a geçtiği kaydedilmektedir (53).

Asyai düşünüşte Adonis son baharda uyanan ve ilkbaharda tekrar uyanan tabiat hayatının sembolüdür.

Mit, Yunanistan'a intikal ettikten sonra Astarte'nin yerini ünlü Tanrıça "Aphrodite" (Güzellik ve aşk tanrıçası) aldı. Efsane bura-

50) Frazer, Atys'in ölümü hususunda şu izahatı vermektedir:

Frikyahların Végétation tanrısı Atys'in ölümü hakkında iki rivayet vardır:

Birincisine göre, Adonis gibi bir yaban domuzu tarafından öldürülmüştür.

Diğerine göre bir çam ağacına kalbolunmuştur.

Bu sonuncu rivayet Pessinonte halkı tarafından söylenir. Atys'in bir yaban domuzu tarafından parçalanmasına dair olan inanış salıklarının ve bilhassa pessinonte halkının domuz eti yemeleriyle izah olunabilir. Çünkü domuz tanrılarını öldürmüştür. Bu kanaata göre de Atys'in ölümünden sonra çam ağacına tahvil olunduğu meridir (Le Rameau d'or. p: 328).

51) Şemseddin Günaltay, Tarih: I, Sayfa: 190.

52) Tarihi Esatir (Sayfa: 95).

53) Dictionnaire Classique de Biographie, Mythologie et geog. ancienne. p: 12.

da çok inkişaf etti, ve Aphrodite-Adonis maceralarından birçok hikâyeler doğdu (54).

Bu husustaki efsanelerin başlıcalarından biri şöyledir:

"Kıbrıs'ta doğmuş olan güzel Adonis'e Aphrodite'e âşık olur. İki sevgili Lübnan dağlarının letafetli, ağaçlıklı mesirelerinde buluşurlardı. Adonis bir gün av maksadı ile dolaşırken önüne bir yaban domuzu çıktı, avcısını yaraladı. Bu yaban domuzu hakikatte Aphrodite'i kışkırtan harp tanrısı Aris idi.

Aşıkının Aris elinde parçalanmasından çok müteessir olan Aphrodite'in göz yaşları "Zeus" ü rikkate getirdi. Ve tanrıların kararı ile Aphrodite'in senenin yarısını olsun sevgilisi ile birlikte yaşamasına müsaade verildi (55).

Bu efsaneden anlaşılacağı üzere Adonis'in, Aris'in okları (kızgın güneş) ile ölmesi tabiatın yazın şiddetli sıcakları ile sararıp solmasının ve kış müddetince uyumasını ve tanrıların müsaadesiyle sevgilisi ile buluşmaları ise ilkbaharda tabiatın uyanmasını ve bütün canlıların hayat bulmasını temsil etmektedir.

Adonis bu bakımdan yani mahiyet ve karakter itibarıyla Tammuz'un aynıdır. Nitekim Frazer'de onun Tammuz'un muahhar devirlerde aldığı isimden başka birşey olmadığını ve menşenin Suriye ve Mezopotamya olduğunu kaydedilmektedir (56).

Adonis ilkbaharda bütün canlı varlıkların hayat kazanmalarının ve uyanan tabiatın sembolüdür. Bu bakımdan onu Hızır'la mukayese edebiliriz.

54) Yunan mitolojisi Adonis'i Kıbrıslı olarak göstermekte ve gayrı meşru bir mücamelden (babasının kızını karanlıktan istifade ederek iffali suretiyle) doğmuş olarak göstermektedir.

55) Esatiri Yunaniyan (Sayfa: 404-436) dan kısaltılarak.

56) Frazer bu hususta şu izahatı vermektedir:

"Tanrı'nın hakiki adı Tammuz idi. Adonis tesmiyesi ise, salıklarının —Sami dilinde sahip veya tanrı (Seigneur) anlamına gelen— Adon unvanıyla anmalarındandır. (Fakat Yunanlılar yanlış bir anlayışla bu unvanı has isim olarak almışlardır. Babil'in dinî literatüründe Tammuz genç bir zevce veya İhtar (İhtar) in aşığı olarak görünüyor (Le Rameau d'or. p: 305-306).

Zira Adonis'de Hızır gibi ilkbaharda tabiatın yeşillenmesine ve canlıların neşvünema bulmasına âmil olmaktadır.

Mitoloji dünyasında yaptığımız bu araştırmaya devam edecek olursak, neşvünema ve baharla ilgili yani karakter ve rol itibarıyla Hızır'a benzeyen daha birçok örnekler bulabiliriz. Bu arada İskandivaya'nın "Frey" ini hatırlamak yerinde olur.

Frey (Freyr):

Tanrı Njörd'ün oğlu ve aşk tanrıçası Freya (Freyja) nın kardeşi ve zevci olan Frey İskandinavların mitolojik tanrılarından olup izdivaca, berekete, güneş ışığına ve tabiatın bütün meyva ve mahsüllerine nezaret eder.

Frey'de Sümerlerin ve Samilerin Tammuz'u, Mısırlıların Osiris'i, Frikyalıların Atys'i, Surye ve Yunanlıların Adonis'i gibi ilkbahar ve Végétation tanrısıdır (57).

Frey aynı zamanda yağmurun, iyi günlerin vekili ve bereket, zenginlik tanrısı olarak kabul edildiğinden hasadın bereketli olması için kendisine münacaatlarda bulunur (58).

53) Tarihi Esatir (Sayfa: 282).

Frey'in ölümü de —diğerlerinde olduğu gibi— sevdiği bir kızla ilgili olarak görülmektedir (59).

Frey'in bereket ve neşvünema âmili olmasını Hızır'ın vasıfları ile kararlaştırarak aynı mahiyette olduklarını tesbit etmiş oluruz.

Görülüyor ki Hızır karakter itibarıyla mitoloji dünyasının tanrılarıyla hemen aynı mahiyettedir. Buna göre Hızır'ı Anado'u'nun mitolojik bir neşvünema ve bereket tanrısı olarak düşünebiliriz.

Hititliler, ilkbaharda ağaçların çiçek açtığı mevsimde tanrı Zababa namına bayramlar yapıyorlardı (60).

Keza Hristiyanların, İsa'nın dirilmesi

57) Mythologie Universelle (p. 367).

58) Tarih-i esatir (Sayfa: 282).

59) Bu hususta Brockhaus şunları kaydetmektedir:

"... Bu kız büyük devlerin memleketindeki Gerd'dir. İçten tutuştuğu bu kıızı hizmetçisi Sekirnir onun için elde ediyor. Ragnarök efsanesinde Frey, Surt'e karşı harp ediyor ve onun tarafından öldürülüyor." (Der grosse Brockhaus. Leipzig. 1930, s: 600).

60) Şemseddin Günaltay. Tarih: I (Sayfa:158).

münasebetiyle ve onu aramak maksadiyle yaptıkları törende aynı mahiyette olup bunlar da Hızır hakkındaki inanma ve törenleri hatırlatmaktadırlar. Nitekim Hristiyanların Saint-Georges bayramları ve Georges-Vert törenleri bu arada zikre şayandır.

Saint-Georges günü (R. 23 nisan) genç delikanlılar çiçek ve çelenklerle bir ağaç süslerler ve Hıdırellez'e raslıyan bugün de neşe ile ve tam bir bayram havası içinde eğlenirler. Törenini başlıca şahsiyeti baştan aşağı kadar kayın ağacının yeşil dallarına bürünmüş olan Georges-Vert'dir.

Georges-Vert bir sembol olup kendisine birçok rol atfolunur:

Onu bir ırmağa veya bir havuza daldırmakla yağmur yağmasını, tarlaların, kırların yeşillenmesini sağlar, bazan bir hayvan bezenecek şarkı ile dışarı kovulur.

Georges-Vert bayramı bilhassa Bohemyalılar, Transilvanyalılar ve Romanyalılarda çok önemli bir ilkbahar törenidir.

Georges-Vert törenini bazıları Pâk yortusunun son pazartesi günü, bazıları da Saint-Georges günü (R. 23 nisan) kutlarlar (61).

Frazer'e göre "23 nisanda kutlanan Saint-Georges bayramı putperestlik devirlerine ait olan eski Parilia (eski Roma'da gebe kadınların mes'ud bir doğuma mazhar olmaları gayesiyle yaptıkları bayram) larının yerine geçmiştir. Hristiyanların Pâk töreni de belki aynı şekildeki dinî duygulara müşabih olarak Frikyalıların Tanrı Atys adına ilkbaharın itidâli rebii (équinox du printemps) zamanında yani gece ile günüzün bir olduğu esnada yaptıkları bayramdan adâptedir (62).

Yaptığımız bu karşılaştırmalardan anlaşılıyor ki Hızır karakter ve rol itibarıyla mitoloji dünyasının Végétation ve ilkbaharla ilgili bu tanrılarıyla sıkı bir yakınlık ve benzerlik göstermektedir.

Zira bunların hemen hepsi de Hızır gibi ilkbahar da zuhur ederek —veya yeniden hayata kavuşarak— nebatların ve hayvanların neşvünemasına, mahsüllerin gelişerek feyiz ve bereket bulmasına âmi'dirler.

Yine bütün bunlar tıpkı yazın yakıcı sı-

61) Le Rameau d'or. (p: 118-119).

57) Le Rameau d'or. (p: 341).

caklarından sonra sararıp solan tabiat ve hayatı nebatîye gibi sonbaharda ölüyor ve kış müddetince yeryüzünden çekiliyorlar. Ve ilkbaharda tekrar uyanan tabiatla birlikte yeniden diriliyorlar.

İşte bunların tabiatta vukua gelen değişikliklere uygun olarak yeryüzünden çekilişleri dirilişleri münasebetiyle birçok ritler yapılır ki isim ve şekil itibarıyla farklı gibi görünseler de bunların birbirleriyle olan rabıta ve münasebetleri şüphesizdir.

Bunlar hayatın her sene yeniden doğuşunu, tezahürlerini, hususiyle de tabiatın temsil (Personnifié) edilmesidir.

Tabiatla her yıl vukua gelen değişimleri temsil eden bu tanrılar, genel olarak toprak medeniyeti (Ziraat) ve tabiat kuvvetiyle ilgili mitolojik unsurlardır.

Keza, bunlardan ayrılır gibi görünüyorsa da hakikatte böyle değildir. Zira, Hızır nasıl ölmez (ebedî) ise bunların ölümü de muvakkattır. Bunlar ilkbaharda tabiatın uyanmasıyla birlikte tekrar dirilmektedir. Binaenaleyh Hızır, bu bakımdan da onlardan farksızdır.

Netice, Hızır'da dahil olduğu halde bu

mitolojik kahramanlar tabiatla vukua gelen değişimlerin ve hayatı nebatîye (Végétation) nin birer sembolü olup taşımakta oldukları vasıflarla da ilkbaharda tabiatın uyanmasını ve feyiz ve bereketi temsil etmektedirler.

Bu telâkki natürizmin bir şekli veya daha doğrusu natürizmin Antropomorfizm ile birleşmesinden doğan bir inanmadır.

Hızır bu tanrılardan daha çok ve geniş rol ve vasıflara sahip bulunmakla onların haiz olduğu karakter ve ifa ettikleri rol dışında insanlara sağlık, şifa, uğur, şans, bahşettiği gibi insanların talih ve kismetleri üzerinde de müessirdir.

İhtimal Hızır, bu çeşitli vasıfları, tarih seyri içinde ve muhtelif zamanlarda kazanmıştır. Yani muhtelif dinî, sosyal ve sair tesirler karşısında kazanmış olması muhtemeldir.

Nitekim, onun namına yapılan tören ve inanmaların çoğundan anlaşılacağı ve hile çok eski devirlerin sosyal ve dinî hayatına ait olan izler Hızır geleneğine ait törenlerde yaşadığı gibi İslâmî tesirlerle sonradan kazandığı şüphesiz olan birçok vasıfları taşıdığını da gördük.